

FONAMENTALISME

**entre la perplexitat,
la condemna, i
l'intent de comprendre**

Jaume Flaquer

- 1. Fonamentalismes a vista d'ocell**
- 2. Per què?**
- 3. Religions i fonamentalisme: aliats massa vegades**
- 4. Camins d'esperança**

Notes

En els darrers anys, paraules com *fonamentalisme*, *integrisme*, *tolerància*, etc., han adquirit una actualitat tal que podem sentir-les en boca de periodistes, polítics, personalitats religioses... És estrany el dia que no les trobem d'una manera o d'una altra manera en els diaris. I aquest fet, si bé delata que la tolerància com a valor ha calat fons en la societat democràtica, també mostra que aquesta està amenaçada per múltiples perills.

Per què cal que siguem tolerants? Per què hem de cedir davant de postures contràries a les nostres, especialment quan estem convençuts de la veritat de la nostra posició? I encara més: Com ser tolerants en temes que ens toquen de manera tan profunda com pot ser la religió? Els homes de les croades pensaven que no podien ser tolerants perquè el que estava en joc era la vida eterna, la salvació de la pròpia ànima i la dels *impius* musulmans. No serà, doncs, la tolerància religiosa actual, fruit de la resignació a no poder dominar ja la societat?

En relació amb això, un jesuïta que conviu amb la població musulmana del Txad, va comentar un dia que els musulmans el sorprenien sovint amb afirmacions com aquesta: “*Vosaltres, els cristians, parleu ara de diàleg perquè sou febles. Nosaltres no ho necessitem perquè som forts*”.

Aquesta acusació és molt greu perquè qüestiona la sinceritat de la nostra tolerància. Però és encara més greu que aquesta frase suggereixi el següent principi d'acció: “*Sigues intolerant mentre puguis*”. Alguns catòlics –no molts, gràcies a Déu– es guien per aquests principis quan somien en el retorn dels temps de cristiandat i teocràcia. Per a aquests, els valors democràtics –com són la tolerància, la llibertat, etc.– són valors secundaris davant de la imposició i realització de la seva ideologia.

Aquests exemples ens poden plantejar qüestions com la següent: *Per què ha estat tantes vegades el fonamentalisme lligat al fet religiós? Són un matrimoni inseparable?*

El present estudi pretén abordar aquestes preguntes, estudiar els altres tipus d'integrisme, juntament amb les seves causes, i proposar camins de solució i d'esperança davant dels radicalismes.

1. FONAMENTALISMES A VISTA D'OCELL

1.1. EL FONAMENTALISME: ES DIU DE...

L'ús comú de les paraules fonamentalisme i integrisme fa que tendim a emprar-les indistintament i a entendre-les com a sinònims de fanatisme, radicalisme (en sentit pejoratiu), dogmatisme... Estan també lligades a la intransigència i a la rigidesa mental¹. En tots aquests conceptes hi ha la idea d'un excés, d'un prendre's massa seriosament temes sense importància. Aquesta és l'actitud del fanàtic. *Fanum* en llatí significa lloc sagrat. El “fanaticus” era el servidor del santuari i, per l'actitud exaltada d'alguns d'ells, va passar a tenir un sentit pejoratiu. Així, el fanàtic és *aquell que sacralitza de manera intransigent algun aspecte de la realitat*. I quan alguna cosa es fa tan desmesuradament essencial, imposa a la persona una exigència de lluitar per aquella causa, una lluita que sovint, esdevé violenta.

El que s'ha dit fins ara, tal vegada suggereixi que la solució al fonamentalisme és el relativisme, és a dir, no assumir res en la vida com a fonamental. El relativisme és l'extrem oposat al radicalisme dogmàtic. Però la solució es troba en la tolerància ben entesa. Ja veurem més endavant que no es tracta de no agafar res com a essencial, sinó de no justificar qualsevol mitjà, encara que sigui per aconseguir fins lloables, i de deixar sempre oberta la via del diàleg i la interpel·lació personal.

Quan Darwin era condemnat

Les actituds fonamentalistes han existit sempre. Tanmateix, el concepte és d'ús força recent. Es va començar a emprar no per denunciar una manera d'actuar considerada negativa, sinó com a autodesignació d'un grup de protestants americans. Al començament d'aquest segle –segons comenta R. Armengol²– van aparèixer una sèrie de publicacions protestants recollides amb el títol: “*The fundamentals. A testimony to the truth*”. Aquests escrits pretenien definir i defensar els aspectes fonamentals del cristianisme. Per a això, prenen la Bíblia com a font, interpretant-la en el seu sentit més literal. Amb ella van criticar durament Darwin perquè contradeia el relat de la creació del Gènesi. Si els llibres sagrats són d'origen revelat, com admetre la possibilitat d'error en algun dels seus continguts?

Aquesta actitud va arribar a un extrem tal, que en algunes zones dels EUA es va arribar a prohibir als professors l'ensenyament de les teories de Darwin³. Tots aquests extremismes tenien la seva causa en una nefasta interpretació de la Bíblia. El fonamentalista era, per tant, la persona que pretenia llegir la Bíblia *sense tenir en compte ni els símbols i gèneres literaris que utilitza, ni l'època en què va ser escrita*. I si sempre és un error extreure una frase del context en què està escrita, no ho és menys desvincular un text del seu context històric.

Catòlics integristes

No hem de pensar que només els protestants van caure en aquest tipus d'errors. El terme integrisme, va ser utilitzat per catòlics del final del segle passat i començament de l'actual, amb la intenció de mantenir *íntegra* la seva fe i les seves tradicions. El problema ja no era la interpretació de texts, però s'hi assemblava. Si el fonamentalisme protestant llegia *els texts* del passat sense tenir en compte el seu context, l'integrisme assumia “literalment” *la tradició*,

desvinculant-la del seu context històric.

A més, els integristes rebutjaven les incipients ciències humanes, i pretenien buscar en la fe, respostes a tots els problemes de la vida privada i pública. Des d'una fidelitat intransigent a les directrius dictades per Roma, es declarava en guerra contra la modernitat, el naturalisme, el laïcisme i el comunisme. Recordem que Pius IX⁴ va condemnar la modernitat, i que fins fa poques dècades, s'obligava professors de teologia a firmar que mai no secundarien les seves tesis⁵. A Espanya, l'integrisme es va constituir com a partit polític al final del S.XIX.

Però no hem d'anomenar *integrista* a tot aquell que es pren seriosament unes determinades normes ètiques que ens resulten estranyes, sinó aquell que no està obert a cap tipus de diàleg ni d'interpel·lació.

Ara és el moment, d'analitzar si aquests termes es redueixen al vessant religiós o si es poden trobar també en altres realitats.

1.2. ÚNICAMENT FONAMENTALISME RELIGIÓS?

Després d'haver descrit el que són els fonamentalismes, sorgeix una segona qüestió: on es manifesten, quina és l'amplitud d'aquest terme. A partir d'aquesta qüestió se'ns plantegen dos interrogants més. El primer consisteix a esbrinar si el fonamentalisme és inherent al fet religiós. El segon, a veure si apreciem aquest comportament en altres àmbits de la vida.

La primera qüestió se'ns presenta quan estudiem una mica d'història de les religions. Les guerres de religió ens surten ràpidament al pas. Recordem les croades del passat, el radicalisme predestinacionista dels calvinistes i l'antiliberalisme de l'Església del segle XIX. Veiem els conflictes entre palestins i jueus, entre xiïtes i sunites al Pakistan, entre hindús i musulmans a l'Índia, la guerra de Bòsnia i la difícil situació algeriana, entre molts altres problemes existents. La llista podria ser infinitament més llarga. Tindríem motius per al pessimisme.

Tanmateix, aquests radicalismes no són essencials al fet religiós sinó que representen la seva més radical perversió (“*corruptio optimi pessima*”). L'Església catòlica ha actuat durant molt de temps de forma intransigent; han estat necessàries les crítiques fetes des de fora d'ella per advocar per la tolerància. Tanmateix, no és difícil percebre que aquest “nou” valor és intrínsec al missatge de Jesucrist. D'aquesta manera, el cristianisme podria, avui en dia, contribuir eficaçment a l'educació per la tolerància.

L'existència, en totes les religions, d'homos profundament creients, de mentalitat oberta a d'altres posicions i d'una gran tolerància (moltes vegades malgrat les persecucions) mostra com la intransigència no és essencial al fet religiós. Però, encara hem d'afegir: no solament no és essencial, sinó que és *contrària* al mateix fet. El retrobament amb un Déu perdonador i misericordiós, amant de totes les seves criatures, no pot conduir a una actitud de jutge implacable. Quan un integrista diu que es fonamenta en texts revelats, cal preguntar-li si en interpretar-los busca l'obediència a Déu o la seva pròpia seguretat. Més endavant tornarem sobre el mateix tema.

És fàcil veure també com les actituds intransigents desborden el fet religiós. Trobem intolerància en la política, en els enfrontaments entre ideologies oposades, en el que es coneix com a “fonamentalisme de mercat”, en els crims del nazisme i altres nacionalismes exacerbats,

com els de l'antiga Iugoslàvia o ETA, en els actuals “skinheads”... També en el racisme i en els enfrontaments entre seguidors dels equips de futbol. Per què cada equip té els seus “ultres”? Finalment, trobem intolerància, fins i tot, en la comunitat científica. Quantes vegades una teoria revolucionària ha estat durament criticada per altres científics amb arguments també científics? T. Kuhn⁶ descriu molt encertadament el conservadorisme científic que rebutja els nous descobriments d'altres científics –que contradiuen les seves pròpies teories– per incapacitat d'invalidar les investigacions de tota una vida. Això li suposaria haver de començar de nou. I si això passa en el camp de la ciència...

Per tant és l'ésser humà (no la religió, o la cultura, o la pàtria) el que està profundament exposat a la temptació fonamentalista.

La intolerància com a inseguretat

Ens estem acostant a les causes de la intolerància: existeix una inseguretat profunda que impedeix estar obert al canvi, a les altres coses, a tot allò que és diferent. És cert que la paraula “fonamentalisme” s'adapta millor a certes maneres de viure la religió. Tanmateix, sovint els partits polítics, les institucions, els moviments, etc., han d'interpretar també la seva tradició, o el seu ideòleg fundador, per renovar-se mantenint una identitat. Les opcions són, per tant, una interpretació literal, o una adaptació als nous temps.

Els extremismes els trobem presents en la història, especialment en l'àmbit religiós, ja que tota la cultura antiga estava impregnada de referències al món transcendent. Després, l'espai obert pel retrocés de la presència religiosa en l'àmbit públic, va obligar certs individus de personalitat fonamentalista a agafar-se a d'altres àmbits potencialment “fonamentalitzables”. Aquest és el cas d'algunes ideologies.

Podem concloure, per tant, que les actituds integristes superen l'àmbit religiós, tot i que, com veurem, troben en aquest àmbit una terra molt fecunda. El que ara ens interessa és estudiar les causes per les quals apareixen, per poder apuntar posteriorment camins d'esperança.

2. PER QUÈ?

Homes i dones estem necessitats d'una certa “confiança bàsica”⁷, que ens permeti acceptar i assumir el risc inherent a una vida madura, que s'enfronta a les coses noves i diferents com una possibilitat de creixement. Quan aquesta confiança bàsica ens manca o és destruïda, ens tornem rígids i intolerants.

Les persones construïm aquesta confiança fonamental en les primeres experiències de la vida familiar. Els grups humans la vivim i desenvolupem quan participem d'ambients comunitaris dels quals ens sentim membres perquè compartim els seus valors i ens ofereixen un sentit de la vida compartit. Quan els processos socials destrueixen aquestes experiències comunitàries, la societat crea, sense adonar-se'n, el medi de creixement on es desenvoluparan “personalitats fonamentalistes” que cercaran la seva seguretat en grups rígids i intolerants. Per això el neoliberalisme, en propugnar una societat individualista i competitiva, posa inconscientment les condicions socials de les quals sorgeix l'extrema dreta, les sectes, i els grups integristes i fonamentalistes.

2.1. LA CULTURA POSTMODERNA: UN BROU DE CULTIU

Por al progrés tecnològic

De fonamentalismes, n'hi ha hagut sempre, perquè sempre l'home ha tingut motius per a témer el canvi. Tanmateix, avui, en un món tan tecnificat i de transformacions tan ràpides, alguns tenen por i s'aferren a les seves seguretats. Un exemple interessant el trobem en algunes sectes dels Estats Units, que han decidit estancar-se en el segle XIX.

La pel·lícula *Únic Testimoni* ens en descriu una. Per què són millors els costums de vida del segle passat que els nostres? Potser perquè són més naturals? Però aleshores, per què no estancar-se en èpoques anteriors i més naturals? Hauríem de tornar a l'època de les caveres pel fet que una gruta sigui més natural que una casa?

Pensem que “artificial” significa “fet amb art”, és a dir, *transformar alguna cosa natural amb les nostres mans*. L'home, en tant que ho és, transforma, fabrica objectes. Negar-se a fer servir coses artificials és negar l'home mateix. Tot i així, podem criticar la tecnificació de la societat perquè sovint despersonalitza l'ésser humà i el tracta com un mer objecte o com una màquina de producció: l'Estat ens reconeix més pel DNI que pel nostre nom, i en el treball se'ns valora en funció de quant i com produïm. Altres aspectes de la persona sembla que no es tenen en consideració. La quantificació de totes les coses acaba per convertir-nos a nosaltres mateixos en objectes.

Transformar les coses naturals no vol dir suplantar-les ni destruir-les, com s'està fent per exemple a l'Amazònia, en contra de la voluntat dels seus habitants, i amb el perill de fer desaparèixer el pulmó del planeta. Per aquest tipus d'excessos, el món s'ha convertit en inhòspit per a molts. És significatiu l'impacte que produeix als habitants de pobles petits, la vida “estressant” i “despersonalitzadora” de les grans ciutats. No és estrany, per tant, que nombroses persones busquin una identitat en grups totalitzants.

Sempre s'ha fet així...

A l'ésser humà, la seguretat li ve a través de la cultura en què viu. La cultura proporciona a l'individu una certa resposta a les preguntes més essencials de la vida (cap on anem, d'on venim, què hem de fer...) La tradició i els costums permeten que no ens hàgim de preguntar constantment el perquè de totes les coses. És un estalvi d'energia. Ningú no suportaria haver de qüestionar tots els costums: per què celebrem aquestes festes i no d'altres, per què ens vestim d'aquesta manera i no d'una altra... En darrera instància només sabem respondre: “sempre s'ha fet així”.

Doncs bé, què passa quan una societat com la nostra, s'adona de l'impressionant pas del temps, que existeix la història, que les coses no sempre s'han fet així? La vida quotidiana es problematitza i es reconeix que les coses podrien ser diferents. Però, en jutjar la pròpia cultura, els propis fonaments, l'edifici de les nostres seguretats trontolla. Qui pot superar aquest estadi de crisi adolescent, arriba a la vida adulta. Però aquell que és més feble psicològicament, es tanca sobre si mateix i nega l'evidència. Pateix una mena de regressió a la infància, al món de les seguretats ingènues. Serà impossible raonar amb ell.

Com explicar a un integrista que un ritus determinat, per necessitat dels temps, podria, o tal vegada hauria de ser adaptat? No es tracta de canviar per canviar. Aquesta és una actitud adolescent. No podem negar que la tradició crea jurisprudència i que l'ésser humà necessita que la seva cultura mantingui una certa estabilitat (els seus valors, les tradicions, creences, els ritus, etc). *Per això, qualsevol sistema de valors tendeix a presentar-se com etern, universal, i vàlid per sempre.* Però cal tenir una mentalitat oberta per ser capaç d'afrontar les modificacions que calguin per ésser fidel a l'esperit original.

Aquest és el fonamentalista: l'individu que, davant el temor al buit de valors i de sentit de la vida, s'aferra irracionalment a determinades seguretats prefabricades. En la nostra època, designada per molts com *postmodernitat*, tot ha estat ja problematitzat. La manca de quelcom etern i absolut produeix pànic i inseguretat. Tenim, doncs, les bases muntades pels integrismes actuals

La cultura com a adaptació al medi

La cultura és la forma pròpia de l'home per adaptar-se al medi⁸. L'animal se serveix dels instints per sobreviure. Els seus canvis són molt lents perquè només pot adaptar-se al medi a través de mutacions genètiques. La mutació que permet a l'animal enfrontar-se als seus predadors amb més èxit, és la que perdura. Però, l'ésser humà s'adapta amb les formes culturals. Aquestes són les que fan possible que a l'home no li calgui esperar una mutació genètica per adaptar-se. Si vol tenir ales, inventa l'avió, i si vol ser més intel·ligent, inventa l'ordinador.

Les formes culturals d'un país són, en general, el millor mètode que ha trobat per fer front a les necessitats. Per això, *la cultura d'un poble no ha de ser aniquilada totalment.* La permanència en el temps és el que li atorga la legitimitat⁹. Tanmateix, cal que aquell poble no s'esclerotitzi, i que cerqui noves formes de viure, més concordants amb els nous reptes. Els dos extrems, la destrucció total i l'immobilisme, són igualment perniciosos. Cadascun dels dos tem i lluita contra l'altre, sense imaginar la possibilitat d'un terme mitjà, o d'una síntesi superadora.

En la nostra postmodernitat (ja és simptomàtic que anomenem la nostra època per contraposició

a l'anterior) la cultura tradicional entra en una crisi profunda i les seguretats ideològiques de la modernitat s'ensorren. Si la cultura ens serveix d'adaptació, quan aquesta entra en crisi tremolen els nostres propis fonaments. A l'Església li va resultar difícil assumir el necessari canvi del Vaticà II perquè havia esclerotitzat les formes autoritàries que tant de servei li van fer a l'època dels monarques absolutistes.

Temor al pluralisme

A poc a poc anem veient que l'integrisme del qual parlem *és essencialment una reacció*. Si fins ara parlàvem de la por al canvi, podem afirmar també que existeix un pànic a la pluralitat. La pluralitat apareix com el lloc de la incertesa. La mera existència d'altres opinions qüestiona les meves seguretats. Cal, llavors, tancar les portes que em comuniquen amb l'exterior.

En la pluralitat només pot viure-hi l'home madur. El nen es desorienta. L'adult sap veure en cada cosa o en cada persona els aspectes positius i negatius. Per al nen, en canvi, només existeixen coses bones i dolentes. No hi ha un terme mitjà. No pregunten els nens davant d'una pel·lícula qui són els bons i qui els dolents? Quan aquests dos grups no són delimitables els és difícil entendre la pel·lícula. D'aquesta manera, lentament, es van formant en els valors. Doncs bé, també infantilment els fonamentalistes dicotomitzen la realitat.

Tenen por de perdre la identitat. Definir significa veure on finalitza una cosa i on en comença una altra. Així, el fonamentalista, en la seva necessitat de definició personal, dicotomitza la realitat, i marca clarament la separació entre el jo i el no jo, entre el bé i el mal, entre el que cal lloar i el que cal aniquilar. Des d'aquí, podem dir que tota aquella pedagogia que busqui punts d'intersecció entre persones o cultures, tot allò que faci veure que jo no m'acabo en mi mateix, sinó que m'obro i em desplego en l'altre, serà una pedagogia pacificadora. Jo no dependo exclusivament de mi mateix¹⁰. Necessito l'altre, el que és diferent de mi perquè té quelcom que jo no tinc. I això *en tots* els àmbits: personal, grupal, professional, nacional, eclesial...

2.2. EL RACISME

Davant d'una immigració massiva de magribins, qui no tindria por de la pèrdua no solament de llocs de treball, sinó d'identitat del nostre país, de les seves tradicions...? Qui no ha pensat alguna vegada que si el nombre d'immigrants fos considerable, començarien a reclamar drets per viure socialment la seva cultura? La democràcia, pel respecte a la pluralitat, hauria de permetre-ho mentre ells fossin igualment tolerants.

Els "skinheads" d'ideologia nacionalsocialista (o els seguidors de Le Pen a França) veuen en aquest fet una pèrdua de la identitat cultural espanyola. Així, doncs, es veuen en l'obligació de lluitar en una croada contra l'immigrant i menysprear una democràcia que està mancada d'armes per a fer-ho. Davant d'aquesta actitud, la persona psicològicament adulta es pregunta: "Què és Espanya?". Per les nostres terres ha passat una multitud enorme de pobles. Per això, definir Espanya com una entitat tancada és falsejar la realitat.

Essencialment, el racisme és causat per un sentiment d'amenaça davant de persones sensiblement diferents en els seus trets *físics i culturals*. Les rivalitats entre les zones culturals diverses dins de l'Estat espanyol encara no es poden qualificar de racisme, tot i que *es fonamenten en el mateix sentiment d'amenaça*. Si només es donen diferències físiques sense diversitat cultural tampoc, normalment, no apareix el racisme. Qui menysprearia els jugadors de

color de la NBA?

El fenomen és molt complex. La por a l'amenaça es produeix davant de formes culturals incompatibles i també davant de “competidors” econòmics, sobretot si socialment i econòmicament són més febles. Per què no hi ha atacs racistes contra els alts directius japonesos o xeics àrabs i sí contra els magribins de pell fosca? Els primers tenen el prestigi del diner, el poder i la cultura; a més creen llocs de treball. Els segons es converteixen fàcilment en “caps de turc”, als quals es carrega amb la responsabilitat de totes les pors col·lectives: l'atur, la droga, la inseguretats ciutadana.

Si l'origen del problema està en els factors *culturals i econòmics*, potser podríem prescindir del terme racisme. A més, gairebé ningú no reconeix tenir sentiments racistes. Ara bé, a poc que hom tingui l'oportunitat de treballar amb skinheads, un s'adona que realment la raça negra els produeix un sentiment de repulsió, intensa i immediata. Aquesta por a la diferència els ha creat un mecanisme de defensa poderós i instantani. Aquests joves són l'extrem violent, però hi ha moltes posicions racistes menys radicals: alguns pares tindrien certes objeccions a acceptar un mestissatge dels seus fills.

Estem parlant de racisme, però, és correcte classificar l'ésser humà en races? Des de fa un temps, un bon nombre de científics rebutgen aquestes classificacions *per considerar que les diferències genètiques són insignificants*. És sempre preferible parlar d'ètnies, ja que aquest terme inclou les formes culturals i la manera d'organització de la vida d'un poble.

L'ésser humà és primàriament cultural. L'aspecte biològic resta sempre en un segon pla. Si en el nostre llenguatge traiem importància a l'aspecte biològic podrem evitar els prejudicis racistes. No tot estarà solucionat, perquè encara tindrem davant la base del racisme, els conflictes culturals i econòmics. Els primers només es poden afrontar amb un horitzó mental ampli, i els segons amb una generositat personal i col·lectiva que superi l'egoisme.

3. RELIGIONS I FONAMENTALISME: ALIATS MASSA VEGADES

3.1. EL FONAMENTALISME ÉS INHERENT A L'ISLAM?

Una magna advertència a la humanitat

Quan hom finalitza la lectura de l'Alcorà, arriba a la conclusió que aquest llibre sagrat dels musulmans és una magna advertència a la humanitat. Si la majoria dels llibres de l'Antic Testament són una narració escrita pel poble jueu, posant de manifest els favors i càstigs de Déu, l'Alcorà es presenta com escrit pel mateix Déu en tercera persona, per tal que pogués ser recitat per Mahoma. D'aquesta manera, tot i que també en l'Alcorà es narren successos del passat, això es fa amb una intenció pedagògica molt manifesta. Se seleccionen històries breus de pobles que varen sucumbir per no escoltar els profetes, i d'aquells personatges que varen obtenir el favor de Déu. Moltes de les narracions acaben explicitant en una o dues frases el missatge que Déu vol oferir-nos. Posem alguns exemples:

Ell és Qui domina els seus servents.

Ell és el Savi, el Ben Informat. (C 6,18)

Déu no dirigeix el poble pervers. (C 9,24)

Déu sap bé el que fan. (C 10,36)

Déu tot ho observa. (C 33,52)

Déu és indulgent, misericordiós. (C 33,52)¹¹

Aquestes i moltes altres sentències similars es van repetint una i vegada i una altra com si es tractés de tornades. A més de les narracions, trobem un elevat nombre de normes de conducta i d'estructuració de la societat, disseminades per tot el text alcorànic. L'advertència de Déu és clara: creu en el Déu únic i participa de la comunitat de musulmans acomplint la legislació establerta. Si actues així, per molt pecador que siguis, Déu tindrà misericòrdia. El qualificatiu de misericordiós és dels més repetits a l'Alcorà. Ni tan sols Mahoma no es presenta mai com un home perfecte (cfr. C 80,1ss).

El problema és que també es repeteix amb molta insistència que el “Senyor està disposat a perdonar, però també pot castigar dolorosament” (C 41,43). L'advertència d'un judici sever és constant. Tanmateix, el musulmà té molt clar que ningú no mereix ser castigat pel fet de desconèixer una prohibició (cfr. C 6,54).

Occident té por de l'islam

Occident té por que l'islam només es pugui viure d'una manera fonamentalista. Aquest temor es veu confirmat, és cert, amb les notícies que ens arriben d'Argèlia, Egipte, Sudan, Iran... Tanmateix, tots aquests països viuen en la necessitat de definir-se i de recuperar la seva identitat després del període de colonització¹. El seu sentiment d'inferioritat davant dels avenços tecnològics de la cultura occidental ha estat molt fort. L'integrisme que viuen és la seva forma concreta de nacionalisme. A Argèlia han provat ja el model francès i el model socialista. Avui

¹ Els intents de desenvolupament sota el model capitalista han produït el desarrelament de grans masses urbanes respecte als valors de la seva cultura tradicional.

clamen per assajar una solució pròpia. A tota aquesta situació cal afegir l'enorme corrupció dels seus governants i la pobresa extrema d'una població que creix més de pressa que l'economia.

Aquesta situació ens fa oblidar que, en altres temps, la cultura islàmica era molt més avançada que la nostra. Com ja hem vist, el fonamentalisme té molt a veure amb el tipus d'interpretació que es fa dels texts. Doncs bé, fins al segle X hi havia una gran llibertat d'interpretació a l'islam¹². Era el temps de l'Ijtihad. Aquesta paraula designa l'esforç que tot creient ha de fer per penetrar en el missatge dels texts. El desenvolupament intel·lectual i místic¹³ és enormement vast en aquesta època¹⁴.

Tanmateix, arriba un moment en què, per temor a interpretacions excessivament heterodoxes, es declara –al sunnisme– la prohibició de la interpretació lliure. El creient ha d'acudir als òrgans competents. Es declaren “tancades les portes de l'Ijtihad”. Per tot el que hem anat dient fins ara, podem deduir fàcilment que si la interpretació està tancada, si no és possible adaptar el llenguatge religiós a les noves circumstàncies, tota mirada cap al passat es farà des d'una descontextualització.

La possibilitat d'un islam tolerant

Serà capaç l'islam de sortir de l'etapa integrista en què es troba sumit actualment? No pocs intel·lectuals musulmans declaren l'exigència d'una nova obertura de la porta de l'Ijtihad. És veritat que les notícies que rebem de molts països àrabs són desoladores. La tasca no serà gens fàcil. Però tampoc no ho va ser per al Vaticà II. A més, qui s'esperava al segle passat els canvis que patiria la mateixa Església?

Podem tenir la temptació de dir que en els Evangelis tenim com a idees essencials l'amor a l'enemic, el perdó sense límits, etc., que ens han permès amb més facilitat reconèixer els valors de la tolerància, del diàleg, de les llibertats... És cert, els Evangelis són molt diferents de l'Alcorà. Tanmateix, l'islam no està mancat d'elements que podrien fonamentar un pensament més obert. Per exemple, l'islam no obliga els no musulmans a complir la seva legislació. Aquest principi teòric ha estat normalment respectat. Els no musulmans tan sols havien de pagar un impost que es corresponia amb l'almoïna obligatòria que havia de pagar tot musulmà adinerat.

El problema que té l'Alcorà és que els texts corresponents als deures estrictament religiosos estan barrejats amb els corresponents als deures polítics. Però molts musulmans saben distingir la importància d'uns i d'altres. Relativitzar certes lleis de convivència pensades en temps pretèrits i adaptar-les al moment present, significa fer una interpretació no fonamentalista.

A vegades ens escandalitzem en trobar en l'Alcorà conceptes com la llei del talió o la “guerra santa”. Però aquest fet no és estrany, ja que en el text alcorànic hi ha una pretensió d'organització de la societat. El “tal faràs tal trobaràs” significava un avenç en la justícia d'aleshores: no pots tornar-te al teu enemic amb una moneda major. Jesús fins i tot supera aquesta llei perdonant a la creu els seus enemics. Tanmateix, la justícia en els nostres països es guia més per la llei del talió que per la del perdó, per molt que es repeteixi que la funció principal de les nostres presons és la reinserció social. A més, l'Alcorà també preveu una renúncia al dret del talió. Li servirà al creient d'expiació (Cfr. C5,45).

Referent a la guerra santa¹⁵, direm breument que aquest és un concepte més espiritual que militar. Consisteix en la lluita *interior* contra el mal que ens arrossega¹⁶. És també una guerra

militar en el cas de ser atacat o de posar en un perill greu la fe musulmana (cfr. C 8,39). De tota manera, existeix la prohibició expressa d'excedir-se amb l'enemic en el combat. (cfr. C 2,190).

La possibilitat d'una interpretació tolerant de l'islam és real i seria internament més coherent. El cristianisme li ha guanyat avantatge, perquè hem passat per una Il·lustració i per unes continuades crítiques a l'immobilisme de l'Església. Al final, l'Església ha assumit la modernitat i ha acceptat en tota la seva radicalitat –però no sense resistències, incoherències, i injustificades frenades– l'estudi de la Bíblia des de la filologia, la sociologia, la història, etc. L'islam té aquesta batalla pendent. Encara no s'ha estudiat científicament el text alcorànic. Per això rebutgen que determinats continguts del Llibre hagin arribat a Mahoma a través del seu contacte amb cristians i jueus. Per a ells, el text és un dictat de Déu per mitjà d'un àngel. Mahoma no ha posat res de la seva part.

El problema del diàleg interreligiós no és degut tant a les diferències entre ambdues teologies, com al fet que el cristianisme i l'islam parlen des de paradigmes diferents. El cristianisme des de la modernitat, i l'islam des d'una postura menys madurada.

Passem ara a estudiar per què la religió s'ha viscut sovint des de posicionaments fonamentalistes. No serà que té alguns punts teològics que les personalitats fonamentalistes poden interpretar fàcilment de manera errònia?

3.2. PUNTS QUE AFAVOREIXEN EL FONAMENTALISME

El perdó i el càstig

L'experiència religiosa no hauria de conduir mai a la intolerància ja que ens porta a relacionar-nos amb Déu, que és summa bondat. La representació d'un Déu sever i castigador és una projecció dels nostres desigs de venjança o de la nostra necessitat social “d'ordre”. La nostra justícia entén la llei del talió, la compensació de les ofenses. Però, quina és la justícia de Déu?

En l'evangeli veiem que els jornalers que arriben a la feina a darrera hora cobren el mateix que els que han treballat tota la jornada. Aquesta generositat amb els darrers ens sembla una injustícia. El perdó desborda, i va més enllà de la justícia. Si en la base de tot home religiós hi ha una profunda experiència de perdó gratuït sense haver-lo merescut, no és possible que es generin des d'aquí actituds intolerants. Més aviat aquest serà el patró per tractar els altres.

Tanmateix, l'experiència del perdó impulsa a una lluita contra el mal. A partir d'ara, el creient tindrà la temptació de combatre'l amb armes diferents de les que Déu ha fet servir amb ell. Déu detesta el mal però estima profundament qui el comet. A l'ésser humà li és molt més difícil fer aquesta distinció i tendeix a eliminar-los tots dos.

D'altra banda, certes personalitats massoquistes busquen i necessiten ser castigades. Són reàcties a acceptar el perdó i volen redimir-se per si mateixes. Aquestes persones trobaran en la seva interpretació patològica de la religió una reafirmació i seguretat personal. Podran també dicotomitjar tota la realitat a partir dels conceptes del bé i del mal.

La temptació de dominar i conèixer Déu

Totes les religions suposen que Déu s'ha revelat a l'home. Déu vol entrar en relació amb les seves criatures per donar-se i per comunicar-se. Desitja ajudar l'home a trobar la seva felicitat i, amb aquesta intenció, li prescriu principis de comportament i li revela quelcom de qui és Ell mateix. Una de les primeres temptacions és voler conèixer totalment Déu. *Dominar Déu significa dominar el més gran dels misteris i, com en Déu podem conèixer el sentit de tots els enigmes que tenim plantejats, el fonamentalista creu poder, per fi, dominar qualsevol inseguretats*. El desig de Déu del místic té un origen radicalment diferent: vol veure Déu per entrar en relació plena amb el seu Estimat. Però a Déu el deixa lliure, no l'intenta dominar. És conscient de la seva transcendència.

La gran temptació de la religió és definir completament Déu per poder, d'aquesta manera, manejar-lo. Déu supera la nostra raó i, tots els conceptes que li podem atribuir no són sinó conceptes humans que, tal vegada apunten cap allò que és Déu, però no l'esgoten. Déu sempre és més gran, sempre nou i sorprenent. Escapa de qualsevol definició.

La primera carta de sant Joan ens diu que ningú no ha vist Déu (1Jn 4,12). En l'Antic Testament Moisès vol veure Déu. Aquest, tanmateix, tan sols es deixa veure fugaçment i “d'esquena” (Ex 33,23). Els musulmans resen un rosari consistent a repetir els noranta-nou noms¹⁷ (característiques) de Déu. El nom que fa cent, inefable, s'omet per expressar “*la impossibilitat final de la intel·ligència humana per captar l'essència última de Déu*”¹⁸.

Tanmateix, la temptació de dominar Déu és sempre present, i no és difícil creure que s'aconsegueix a través dels texts revelats. Només és qüestió de tancar les portes a possibles noves interpretacions. Ja hem vist com l'islam va tancar les portes a la interpretació lliure al segle X. El catolicisme, per la seva part, va reservar a la jerarquia de l'Església la potestat de la correcta interpretació de les escriptures. El protestantisme va lluitar contra això.

L'extrem oposat també té els seus enormes perills: Com que hi ha interpretacions errònies, cal que hi hagi algú que les sancioni. Ara bé, cal que aquest algú estigui obert a nous estudis sobre els texts sagrats.

El concepte de revelació

Per tal que l'home pugui comprendre el que Déu li vol revelar, cal que aquest li parli en un llenguatge humà. Els jueus reben unes taules de la llei, el cristianisme un Déu¹⁹ fet home, i l'islam un Alcorà dictat per mitjà d'un àngel. En totes aquestes tres religions “del llibre”, Déu desitja comunicar-se. Però ho ha de fer en un llenguatge comprensiu per l'home. Aquesta *encarnació* del missatge, o adaptació de Déu a la cultura i moment històric d'un poble, és un element essencial desfonamentalitzador. Això fa que una religió tingui el deure, en èpoques posteriors, de mantenir els trets essencials de la revelació i adaptar les formes als nous temps per tal que el missatge sigui intel·ligible. No es tracta de canviar el missatge sinó de mantenir-lo viu.

El cristianisme té vers l'islam un avantatge clar en aquesta tasca: En la Revelació Déu *no dicta* a l'home. El cristianisme entén que els texts bíblics són paraula de Déu d'una manera diferent de l'islam. No és un text escrit per Déu i revelat a un home, sinó que Déu es comunica al cor d'un individu que després intentarà formular amb les seves paraules aquella experiència de la divinitat. D'aquesta manera, els escrits de la Bíblia transmeten una experiència vertadera de Déu per mitjà d'un llenguatge intel·ligible i vàlid per aquella cultura i cosmovisió. Avui en dia, cal

separar l'essencial d'aquells texts per encarnar-ho i formular-ho en el nostre llenguatge, tot i que això no sigui mai del tot possible.

Quan es considera que la formulació del text sagrat ha estat feta per un ésser humà i es creu que la inspiració respecta sempre les particularitats personals o històriques, és més fàcil acceptar que hi haurà coses que caldrà reformular a la llum de nous temps. Tanmateix, què passa quan s'entén que la revelació es produeix per mitjà d'un dictat? L'àngel Gabriel és enviat a Mahoma per revelar-li l'Alcorà (cfr. C2,97). La bellesa poètica incomparable de l'Alcorà és un dels arguments dels musulmans per refermar aquest concepte de revelació.

Aquest Alcorà no pot haver-lo inventat ningú fora de Déu. No tan sols això, sinó que ve a confirmar els missatges anteriors i a explicar detalladament l'Escriptura, exempta de dubtes, que procedeix del Senyor de l'univers. O diuen: "ell l'ha inventat". Digues: Si és veritat el que dieu, porteu una sura semblant i crideu a qui pugueu en lloc de cridar Déu!". (C 10,37-38)

Cap home no podria haver escrit unes sures (capítols) semblants. Entendre la revelació d'aquesta forma dificulta enormement la separació del fons i de la forma del text. Més encara, fa que l'àrab clàssic, la llengua en què es va fer la revelació, quedi divinitzada.

Per això, sovint són rebecs a deixar que un no musulmà pugui agafar un Alcorà escrit en àrab (cfr. C56,79), i les traduccions les permeten només perquè poden portar la fe als no creients. Recordo que un marroquí em va demanar que ratllés unes frases escrites en àrab abans de llençar-les a la paperera, per respecte a la llengua de Déu. Actituds com aquesta no són, en absolut, generalitzables però mostren el perill de creure en una revelació dictada.

El musulmà considera autosuficient l'Alcorà. Allí hi és tot i és l'únic que s'ha de creure. Però això s'ha arribat a radicalitzar fins al punt que alguns musulmans creuen veure en l'Alcorà la predicció de descobriments científics d'aquests darrers segles. Tots els grans avenços de la humanitat es poden veure apuntats en l'Alcorà, diuen ells. Curiosament no és aquesta mentalitat la que semblen tenir els antics autors clàssics de la cultura islàmica.

Però, si Déu ha parlat, com atrevir-nos a canviar les seves paraules per adaptar-les a altres pobles o a èpoques posteriors? En l'Alcorà sembla que no hi té cabuda un estudi interpretatiu basat en un estudi del context, de la gènesi del text, del significat de les paraules en el seu temps... Però, no és impossible. N'hi hauria prou amb pensar que Déu s'ha comunicat en un moment de la història amb unes paraules determinades amb la finalitat que aquell poble l'entengués i, que avui, comunicaria el mateix missatge de forma diferent. Però, no es tracta tampoc de canviar el text original –que per ell mateix té un valor– per un de més modern, sinó d'interpretar-lo a la llum dels nous temps.

La missió de propagar el missatge

Quan algú estima una cosa desitja comunicar-la. Les alegries impulsen l'ésser humà a compartir-les. Qui experimenta l'amor profund de Déu, serà també impulsat a procurar que altres puguin gaudir de la seva mateixa alegria. La vida que produeix Déu en l'home, és tan expansiva que hom sent la necessitat de predicar-la.

Per això, el cristianisme i l'islam són ardents predicadors del seu missatge. Són propostes d'un

camí de vida, de plenitud. Els cristians anuncien la Bona Nova. Les dues religions troben en els seus texts sagrats clars mandats a la predicació. El judaisme, en canvi, no és capaç de sortir dels seus vincles sanguinis: l'únic poble escollit és el jueu. El cristianisme i l'islam superen aquest sectarisme invitant a totes les races i cultures a adherir-se al camí de la salvació. El concepte de poble escollit s'amplia al de comunitat de cristians o de musulmans. Però, precisament per aquesta universalitat dels seus missatges, poden caure en el rebuig de qualsevol altre camí.

És famosa la sentència que “fora de l'Església no hi ha salvació²⁰” (Bonifaci VIII a l'any 1302, agafant la frase de Ciprià). Quan la pròpia religió s'entén d'aquesta manera, la predicació passa a ser un imperatiu anguniós: qui no es converteixi no se salvarà. Tenim, per tant, posades les bases per justificar les croades i qualsevol mètode evangelitzador, incloent-hi la força. I no n'hi ha per menys –diria el fonamentalista– ja que està en joc la salut eterna de molts homes i dones.

L'islam també ha caigut en aquests mateixos errors quan ha justificat algunes guerres sota l'al·legat de la guerra santa. Se sent cridat especialment a combatre el politeisme i l'ateisme. Tot i així, és tolerant amb el cristianisme i el judaisme ja que no té cap objecció a afirmar que el Déu dels jueus i el dels cristians és el mateix que el seu i, que en aquestes religions, també ha parlat Déu a la humanitat.

La solució als problemes ocasionats pel desig d'expansió de l'islam i del cristianisme no està en una renúncia a la predicació sinó en un respecte per l'altre, pel diferent. L'Església a partir del Vaticà II va saber veure aspectes molt positius en organitzacions no confessionals: Déu parla a tot el món i no solament en el cor de la mateixa Església. És un pas per deixar de dicotomitzar el món entre el bé i el mal, cristians i no cristians.

Església i estat

L'Església ha caigut en força ocasions en la temptació d'identificar-se amb el règim governant. L'Església rebia per aquest fet uns beneficis però s'oblidava de la necessitat de recordar que el Regne no està encara en plenitud entre nosaltres, que encara queda molta feina a fer, molt per canviar i millorar. Des d'aquest aspecte, l'Església hauria d'estar sempre en una certa oposició. A més, el cristianisme no es preocupa tant per les normes concretes que fa servir un Estat per governar, sinó per una sèrie de principis de solidaritat, justícia i igualtat que tots els Estats han de procurar fer possible.

L'islam, en canvi, no s'entén sense una identificació amb el poder, ja que aquest ha de guiar el poble, tant materialment com espiritualment. El Califa assumeix el poder polític i religiós. L'islam té molt clar que la religió no és una cosa viscuda individualment sinó un fet social. Per això, no solament té lleis referides al culte, sinó lleis d'organització de la societat. L'Alcorà és també un codi de dret civil que regula el govern de la comunitat musulmana. La llei islàmica no és obligatòria per als no musulmans. Per aquesta raó, quan aquesta llei ha de ser la llei de l'Estat, s'està pressuposant que el poble és principalment musulmà. La minoria no musulmana pot viure a les seves terres després de l'acceptació d'una sèrie de compromisos²¹.

Quan en un Estat existeix una gran uniformitat (la gran majoria són musulmans) aquest sistema és sostenible. Però quan en ell hi conviu una pluralitat de creences, s'ensorra. Aleshores, l'islam viu en un anhel permanent d'independència per poder governar-se amb les seves pròpies normes.

La identificació amb el poder té un gran perill: disposar de la força de l'estat per imposar la religió. La violència pot fer-se servir com a mitjà de persuasió.

En teoria, el cristianisme té més facilitat per deslliurar-se d'aquesta temptació atès que Jesús no va dictar un llistat de normes, sinó una forma de procedir.

A més, Jesús se situa per sobre de la llei. Se sent lliure per interpretar-la i fer les excepcions que calgui perquè aquesta no es converteixi en injusta: veiem com Jesús també cura en dissabte. Mahoma, en canvi, és un súbdit de la llei. Ha vingut a proclamar-la i a complir-la. Mahoma rep una paraula i Jesús és la paraula. Seguir Jesús implica, per tant, estar en atenció constant per discernir si en algun moment cal fer una excepció a una norma en la recerca d'un bé major. El creient en Jesús segueix un home viu i no un llibre de codis a complir.

4. CAMINS DE ESPERANÇA

4.1. APUNTS PER A L'ACCIÓ

Qüestió de sensibilitat

Les vies de solució del problema dels radicalismes fonamentalistes són complexes. Si la causa principal és la por a la inseguretat, al diferent, les nostres actuacions educatives han d'incidir principalment sobre aquest punt. És una qüestió de sensibilitat: *cal aprendre a valorar allò que és aliè*. Però el treball a realitzar no ha d'incidir tant en el coneixement com en l'experiència. És difícil, per no dir impossible, mantenir una discussió racional amb qualsevol fonamentalista. No hi ha acord possible perquè no busca la solució més lògica, més racional, sinó la que li proporciona més seguretat. Així, doncs, només l'experiència que allò que és aliè m'enriqueix, només la vivència que les altres coses són quelcom que em potencia i no m'intimida, permetrà assolir la maduresa.

L'educació

L'actuació comença en la família. Els pares són els primers que acompanyen el nen en el seu descobriment de l'entorn. Quan camina de la mà d'aquells que li donen seguretat s'atreveix a cercar allò que és nou²². A poc a poc va percebent en les coses diferents una font de sorpreses. Un meravellós món per descobrir se li obre davant dels seus ulls. Mantenir la curiositat del nen és fonamental. Les experiències traumàtiques li ensenyen a prendre precaucions. I si són més intenses del que ell pugui assimilar podria tancar-se a l'experimentació. Cal que davant les noves situacions reaccionï amb sorpresa i interès abans que amb por o temor.

Els pares són els primers “altres” amb els quals es troba. Per això és importantíssima aquesta primera relació. Si fos traumàtica, existiria el perill que considerés tota persona desconeguda com un enemic potencial.

L'educació continua a l'escola. Allí es trobarà amb altres iguals que sovint rivalitzaran amb ell. Les experiències d'amistat, l'ajudaran a confiar en els altres. Les trobades exitoses (amigables) amb individus d'altres cultures, de color de pell diferent, li ensenyaran a valorar i respectar la diversitat. En aquest aspecte, les escoles tenen un paper molt important a fer. Caldria que fomentéssim les escoles interculturals, on entressin en contacte diferents cultures. Si això no és possible, per què no organitzar campaments d'estiu mixtos? Crec que hauríem d'apuntar cap a un objectiu ben concret: crear condicions que possibilitin amistats interculturals. Si aconseguim això, haurem fet un gran pas per posar fi al racisme.

Quan aquestes experiències vitals estan ben assumides és un moment propici per apuntalar el respecte cap a altres formes de pensar. Per a això la filosofia i la història són instruments molt útils. En aquesta etapa incidim sobre el coneixement.

Si tots fóssim una mica filòsofs i historiadors...

La filosofia, en general, predisposa el subjecte a ser crític davant de qualsevol afirmació: abans d'acceptar-la com a vàlida es detindrà a estudiar-la. El filòsof busca la veritat i per això

mantindrà sempre una porta oberta per canviar d'opinió si descobreix que estava equivocat o si descobreix veritat en un altre pensament. L'actitud del filòsof és, per tant, la més contrària al tancament del fonamentalista: s'interessa per opinions diferents de les seves per analitzar el seu valor.

La història és un altre instrument crític fonamental. La història ens ensenya que les cultures canvien amb el temps. Ens obliga a reconèixer que els costums que ara vivim com intocables no són eterns sinó que tenen un origen determinat en la història. L'argument que quelcom “sempre s'ha fet així”, ja no és vàlid.

Però la història no solament treu a la llum els canvis històrics sinó també les arrels que ens uneixen amb el passat. Més enllà de les transformacions hi ha certes coses que continuen invariables. La història dóna, per aquest fet, identitat als pobles.

També ens acosta al present els errors comesos per la humanitat en altres temps. Ens transmet l'experiència que ha anat adquirint l'ésser humà per no repetir aquells errors i sí actualitzar determinats guanys. *Quan oblidem els horrors del nazisme estarem davant el perill de viure'l de nou.*

És nefast limitar l'ensenyament de la història al propi i petit país. Hauríem d'ensenyar també als nostres alumnes la història dels pobles veïns, fent especial menció de la cultura àrab, tot recordant que aquests, durant l'edat mitjana, estaven més “civilitzats” que nosaltres²³. Hauríem de subratllar en les classes de ciències naturals que l'home de color no és un estat primitiu de l'evolució, sinó una derivació diferent dels primers homínids, que no eren ni blancs ni negres. Caldria, finalment, fomentar les estances en el tercer món. Allí podrem valorar la seva cultura des del seu punt de vista i ja no la veurem més com inferior. Més encara, quan veiem que ells prefereixen els seus costums als nostres ens preguntarem: quan desterrarem l'eurocentrisme? No estarem els països desenvolupats més degradats humanament i culturalment?

La immigració

El fet de néixer dins unes determinades fronteres fa l'individu ciutadà d'aquest país. Des d'aquest moment té uns drets i uns deures establerts per la llei. Però, per què se li pot negar la nacionalitat a un estranger que es compromet a complir els deures que li corresponen?

És simptomàtic que lluitem per una igualtat d'oportunitats dins de les nostres fronteres però no fora d'elles. Ens falta sovint una visió més universal. Els ajuts que els països rics entreguen als subdesenvolupats apareixen encara com a gests caritatius interessats i no de justícia.

Pel nostre país han passat una gran quantitat de pobles que hi han deixat la seva empremta. Formen part de la nostra identitat. Les immigracions sempre són enriquidores, no solament perquè permeten una intensa influència mútua entre dues cultures, sinó perquè els qui emigren són normalment els més capacitats²⁴. Tanmateix, és cert que una immigració excessiva podria exacerbar el rebuig d'un sector de la població. Per això, la immigració s'ha de permetre en una taxa adequada, i s'hauria de poder distribuir pel país d'una manera homogènia. No és positiu que es creïn nuclis massa importants d'immigració perquè es converteixen en vedats tancats.

Un país es comporta d'una manera similar a qualsevol líquid: no pot dissoldre una quantitat infinita d'immigrants. De tota manera, la capacitat de dissolució varia enormement amb la

temperatura. En un país tenim el grau de conscienciació i d'obertura. Treballant el respecte per altres cultures –i el d'una certa generositat– podem fer possible una major immigració.

Hem de buscar sempre la màxima integració dels que vénen al nostre país. Ara bé, on s'han d'integrar? Si tots els immigrants s'instal·len en els barris més degradats podem estar segurs que viuran la problemàtica de la violència, drogoaddicció, etc., d'aquestes zones. No ens estranyem, doncs, si la proporció de magribins arriba a ser molt alta dins de la població reclusa. *No és per venir d'on vénen, sinó per haver de viure on viuen.*

4.2. L'ESPERANÇA DEL DIÀLEG

Ningú no té un punt de vista absolut

Ningú no pot abraçar tota la realitat d'un sol cop d'ull. Si mirem un cub, per exemple, podem veure únicament tres dels seus costats. Quan li donem la volta per veure els altres tres, ens adonem que els primers desapareixen de la nostra vista. Això és el mateix que succeeix quan debatem temes d'actualitat: dues persones estan veient el mateix objecte però no es posen d'acord perquè cadascun el veu des del seu punt de vista (que depèn de la pròpia personalitat, la pròpia història, el nivell econòmic, el lloc de residència, etc.). En els dos discursos hi ha una part de veritat.

El diàleg és l'instrument que fem servir per comunicar el nostre punt de vista. Però dialogar no és fàcil. Per veure la veritat que hi ha en el discurs dels altres cal que abandonem per un instant el nostre punt de vista per posar-nos en el lloc de l'altre. Hem de moure'ns per poder veure el cub des d'un altre angle. És un sacrifici, un esforç. El pànic s'apodera de nosaltres perquè durant uns instants, mentre passem a l'altre costat, perdem el nostre punt de vista, les nostres conviccions, les nostres seguretats, i encara no hem arribat a unes de noves.

La nostra democràcia està fonamentada en el diàleg. Si la volem conservar, hem d'educar sobre la importància del diàleg. Però el diàleg exigeix “la igualtat dels participants”²⁵. Quan no busquem la veritat, la comunicació persegueix tan sols la dominació de l'altre, convèncer-lo del nostre punt de vista. Els mitjans de comunicació poden jugar un gran paper en el foment del diàleg i el respecte. Tanmateix, sovint els debats presenten solament les postures més enfrontades per donar més espectacularitat. En la pràctica, fomenten la dicotomització dels problemes.

La primera raó per ser tolerants és que ningú no té el punt de vista absolut. Necessitem els altres. Ells ens enriqueixen perquè la seva història, les seves experiències, etc., els situen en una posició única.

Però, com ser savi i tolerant?

El reconeixement de la nostra limitació ens obliga a la tolerància, a no rebutjar massa ràpidament les opinions alienes. En l'època actual, la caiguda de les grans ideologies i el relativisme en molts camps del pensament, han afavorit la consideració de la tolerància com un valor democràtic fonamental.

Però, aquest concepte de tolerància com una mera debilitat del pensament és encara perillós: Quan jo cregui amb certesa una cosa, per què he de ser tolerant?

El repte que se'ns presenta és el següent: com ser savi i tolerant? Contestant aquesta pregunta donaríem raons per ser tolerants no solament als savis, sinó als qui creuen ser-ho:

1) Alguns temes no mereixen un enfrontament. El savi no solament és el que coneix sinó el que sap situar les coses al seu lloc just. Donarà a cada cosa la importància que es mereix sense excedir-se. El savi estarà en desacord amb molt aspectes, però reconeixerà que només alguns molt essencials mereixen la dedicació completa de l'home. Tolerarà els errors menors, perquè una actitud combativa portaria més encara més grans. El fonamentalista, en canvi, és capaç de donar la vida o “exigir-la” per temes sense importància. No sap situar cada problema en el seu lloc.

2) La tolerància i el respecte a la dignitat de les persones són béns superiors a les “certeses” que cada grup podria voler imposar per la força als conciutadans. El savi intentarà defensar les seves idees contra el que consideri errors dels seus conciutadans, però haurà de fer-ho amb els mitjans que li permet la legalitat democràtica. El radical, en lloc d'utilitzar els canals democràtics fa servir mètodes violents per aconseguir els seus objectius. El dictador pensa que el fi justifica els mitjans.

3) Cal “separar el pecat del pecador”. El mandat cristià de “l'amor als enemics” solament es pot viure quan distingim el subjecte de les seves accions. D'aquesta manera és possible rebutjar el mal, ser intolerant amb ell i, tanmateix, ser tolerant i comprensiu amb qui el comet. La realitat de fills de Déu de tot ésser humà fa que sigui sempre digne d'estimació. L'altre és el meu germà i, per això, l'accepto amb totes les seves debilitats

4.3. TÉ LÍMITS LA TOLERÀNCIA?

De les tres raons per ser tolerants podem extreure'n algunes conseqüències. Primer: podem tolerar errors sense importància. Segon: hem de tolerar i respectar sempre la persona. Tercer: hem de ser intolerants amb el Mal, no amb els qui el fan.

Tolerància no equival a considerar vàlides o permetre totes les postures ni tots els actes. Seria un error pensar d'aquesta manera. Però, on és que la tolerància diu “prou”? Quin és el contingut que donem al Mal? El fonamentalista omple d'excessiu contingut el tema del Mal, és a dir, massa coses li semblen intolerables.

Avui, podem dir que el límit de la tolerància està en el respecte dels drets humans. Els drets humans són aquells drets mínims que han acordat els països i que cal salvaguardar perquè són la condició indispensable de possibilitat d'una convivència “humana”, en què les persones siguin respectades en la seva dignitat. Bàsicament existeixen dos grups de drets. Uns, que fan referència a les llibertats individuals (d'associació, de participació política, de propietat privada, de sortir i entrar al propi país, dret a la vida, etc.) i uns altres que podríem anomenar drets socials (igualtat d'oportunitats, dret a l'ensenyament, a la seguretat social, a un treball i sou dignes, a la satisfacció dels drets econòmics, socials i culturals indispensables a la seva dignitat...).

La legitimitat d'aquests drets consisteix en el fet que no són particulars d'un sol país sinó que

han estat aprovats pel conjunt de les Nacions Unides. És veritat que la formulació és molt occidental. Però, deixant de banda la formulació concreta, hi ha quelcom d'universal que és subjacent a tots ells. La raó és que podem pensar que tota persona racional en condicions de lucidesa, llibertat i voluntat d'assolir el bé acabaria concloent que aquests drets (més enllà de la seva formulació concreta) han de ser preservats.

Així, doncs, hem de lluitar contra tota transgressió dels drets fonamentals, i no hem de ser tolerants amb els intolerants. Però això no vol dir que la lluita contra la intolerància pugui violar els drets que pretén defensar. En conclusió: la tolerància és inadmissible davant de la realitat del pobre, de l'oprimit i de l'esclau. Si ens prenem això seriosament ens adonarem que hauríem de deixar de tolerar tanta fam en el món, tanta pobresa en el Quart Món, i tant d'atur a les nostres ciutats.

4.4. CONTRADICCIONS DEL FONAMENTALISME

Sabem que el fonamentalisme fa referència també a una determinada manera d'interpretar els texts religiosos. Doncs bé, ara mostrarem com aquesta interpretació és errònia i com sovint cau en certes contradiccions.

No existeix la lectura al peu de la lletra

La disciplina que estudia com s'han d'interpretar els texts sagrats, jurídics, etc., rep el nom d'hermenèutica. Fa anys que els hermeneutes han criticat la interpretació al peu de la lletra²⁶. A primer cop d'ull pot semblar estrany. Popularment es fa servir aquesta expressió quan s'insta a interpretar amb objectivitat i no segons els propis interessos. Quan el que es pretén dir és únicament això, podem acceptar-ho.

Ara bé, aviat ens trobem amb una primera contradicció: els fonamentalistes de diferents confessions cristianes no es posen d'acord. El fonamentalista és el que pretén llegir els texts sagrats "al peu de la lletra". Però, com és possible que dues persones que diuen interpretar un text literalment n'extreguin conclusions tan dispars? Com és que viuen tan diferentment la religió un testimoni de Jehovà i un protestant o catòlic fonamentalistes? Per què un mateix text s'ha interpretat de manera diferent al llarg de la història? *Tot llegir ja és interpretar*. Sóc jo, fill d'una cultura concreta, que entro en relació amb un escrit del passat. Els fonamentalistes no són conscients d'aquesta realitat.

No defensem aquí que tota interpretació sigui vàlida. El que cal que ens preguntem quan llegim un text sagrat no és tant què volia dir per als homes antics –tot i que pot ser de molt interès– sinó, en continuïtat amb això, què ens vol dir avui. En el punt següent aclarim encara més aquest aspecte.

Som seguidors més que imitadors de Jesús

A vegades pot ser molt interessant saber què volia dir exactament Jesús als seus deixebles quan predicava. Tanmateix, el més important és el que ens vol dir *avui*. Per realitzar aquesta actualització del missatge caldrà conèixer amb precisió el context històric en què va viure Jesús.

De la manera d'actuar de Jesús extraïem no tant normes particulars i detallades de conducta, sinó principis inspiradors que puguin guiar la nostra atenció. A partir d'aquests principis tal

vegada elaborarem algunes normes vàlides per al nostre temps. El sagrament de l'Eucaristia és celebrat avui de manera diferent de com ho feien els primers cristians i també de com es feia cinquanta anys enrere. El que és important no és que sigui igual o diferent, sinó que el missatge fonamental sigui invariable. El que es vol expressar adoptarà els símbols adequats a cada època que apuntin cap a un mateix referent.

El fonamentalista imita, i en imitar descontextualitza. El cristià pren les actituds de Jesús i tracta de posar-les en pràctica. Però és l'esperit el que ens fa veure el missatge de Jesús sota la perspectiva dels nous temps. Tot i que no es tracta pròpiament d'un problema de matemàtiques, sovint, resollem el problema fent servir una espècie de "regla de tres". Si Jesús, en aquella època, actuava així, com hem d'actuar nosaltres en el nostre temps? Gràcies a les ciències humanes (història, sociologia...) coneixem el context històric de Jesús i el de l'època actual i, coneixem com va viure Jesús per mitjà del testimoni dels apòstols. Un exemple: si Jesús es va avançar al seu temps en la valoració de la dona, com hem de valorar-la avui? El paper de la dona a la societat ha canviat. Per tant, no pot limitar-se la seva funció a la que havia tingut en aquell temps.

Llenguatge simbòlic dels texts religiosos

Estem davant d'un aspecte que no podem oblidar. La religió utilitza un llenguatge simbòlic per dir quelcom de la transcendència. El símbol és aquella realitat que es pren per representar-ne una altra de manera que aquell concepte abstracte es fa visible. El colom simbolitza, per exemple, la pau quan porta una branca d'olivera. El símbol té sempre alguna característica d'allò que es pretén simbolitzar.

El fonamentalista creu que el llenguatge religiós és similar al científic. Per aquesta raó, no pot entendre certs texts bíblics. La creació d'Adam i Eva del fang mai no ha pretès ser una dada científica sinó una manera d'explicar que som criatures de Déu i que el mal no el causa Déu sinó l'home.

Els catequistes a vegades empen la imatge de l'avi amb barba blanca per representar la bondat de Déu. És un símbol. No tindria sentit que un nen es queixés un dia al seu catequista perquè Déu no té barba. L'adolescent que no sap reconèixer que li han parlat de Déu per mitjà de símbols pot reaccionar de dues maneres diferents: rebutjar la fe perquè no creu en un Déu amb barba o, creure cegament que Déu té barba perquè és el que li han ensenyat sempre. Aquest darrer és el fonamentalista. Ni un ni l'altre ha comprès que el fet religiós utilitza símbols per expressar-se. Les dues postures les veiem presents, respectivament, en l'ateisme i el fonamentalisme del segle passat. Però el símbol és com un dit que apunta a un més enllà. Tal com s'ha dit, "el neci és qui es queda mirant el dit".

El concepte de Déu com a Pare és també analògic. L'utilitzem sobreentenenent espontàniament el que volem dir. El cristià mai no es considera "fill" de manera fisiològica. L'error d'interpretació que cometen els fonamentalistes és similar al d'uns que defensessin que Déu és pare de manera fisiològica perquè Déu ensenya el "Pare Nostre".

Contradiccions en el mateix text

La Bíblia és composta d'un gran nombre de llibres escrits per molts autors diferents. No és d'estranyar que en una interpretació literal trobem opinions oposades aquí i allà. La interpretació que pretén fonamentar-se en la literalitat es troba amb un conflicte seriós. Per exemple, quina és la vertadera genealogia de Jesús, la que ens presenta Mateu (Mt 1,1ss) o la que proposa Lluc (Lc 3,23ss) enormement discordant? Els evangelistes llegits literalment presenten nombroses contradiccions històriques. Però, des d'aquest punt de vista, l'AT i el NT són també irreconciliables: a qui hem de fer cas, a les lleis dictades per Moisès o a les noves directrius de Jesús. La majoria dels cristians són conscients de la preeminència del Nou Testament sobre l'Antic, ja que Jesús trenca amb força lleis tradicionals. Això fa que no hàgim d'interpretar l'Antic Testament al peu de la lletra sinó que cal que l'interpretem a la llum del Nou Testament i de la resurrecció. El passatge dels deixebles d'Emaús és modèlic: caminant amb el Jesús ressuscitat arriben a entendre el sentit de la seva vida i de totes les escriptures de l'Antic Testament. Deixen de banda la interpretació literal per fer-la a la llum de l'esperit.

Fa un temps, uns testimonis de Jehovà amics meus intentaven convèncer-me de la necessitat de complir íntegrament tota la Bíblia, i a més de forma literal. Al final, no se'm va ocórrer cap altre raonament per rebatre'ls que preguntar-los per què no complien el dissabte i altres moltes lleis presents a la Bíblia i instar-los a fer-se jueus.

Per finalitzar podem dir que la presència de l'Esperit en la teologia cristiana és un ajut indispensable en la lluita contra el fonamentalisme. Jesús, abans de morir, diu als seus deixebles que tot el que estava succeint ho entendrien més tard, a la llum de la Resurrecció i amb l'ajut de l'Esperit. Així, doncs, la vida de Jesús només rep tot el seu sentit després de la seva resurrecció, i per tant, sempre hi ha un “des d'on” interpretar les coses.

A més, gràcies a l'Esperit, l'home va entenent al llarg de la història de manera nova, la Revelació feta en Jesús. Per això els Evangelis no són un text mort sinó que l'Esperit ens permet entendre'ls i aplicar-los al nostre món concret.

4.5. DIÀLEG INTERRELIGIÓS

El cristià té una raó fonamental per ser tolerant: l'exemple del nostre Déu. Déu ha tolerat el mal quan ha fet l'home lliure. Des de la narració del Diluvi, Déu es compromet a no destruir mai el seu poble encara que aquest es torni en contra d'Ell. Però, Déu en Jesús ens ha mostrat la forma que Ell ha escollit per enfrontar-se a la intolerància: Jesús mor a la creu²⁷. Tolerà el que sembla intolerable. La seva proposta, tan radical com incomprendible, és l'amor als enemics. Jesús va sentir la temptació d'utilitzar el poder, la fama i els diners (les tres temptacions) per lluitar contra el mal i instaurar el Regne. Però rebutja els mètodes coercitius i tria el diàleg de l'amor.

Aquestes coordenades defineixen el lloc ideal des d'on dialogar amb altres religions. Desgraciadament, el diàleg interreligiós entre cristianisme, islam i judaisme, és, sovint, inexistent. El fonamentalista diu que el diàleg és per a la religió que es creu feble, per als qui no estan convençuts de les seves creences, i no per a ells. Els punts de vista són tan distants que és molt difícil fer l'esforç de posar-se en el lloc de l'altre.

Però la gran esperança no està en el diàleg de les paraules. La gran esperança està en la dedicació als pobres i en la mística.

El treball amb els pobres

La dedicació als més marginats de la societat és un llenguatge que tots podem entendre. És quelcom que tota persona humana de qualsevol cultura i que no busqui el seu propi interès considerarà com un fet lloable. Les religions troben aquí un punt d'unió. La majoria dels religiosos i les religioses presents al Magrib atenen els més necessitats. Són, per aquest fet, profundament estimats i apreciats pel poble. Són testimonis d'una vivència autèntica de la fe.

El judaisme recorda constantment l'atenció als més pobres, especialment als orfes i a les vídues. L'islam exigeix als seus fidels el "zakat" o donatiu obligatori per als pobres. Aquest donatiu correspon a un tant per cent dels propis ingressos. El cristianisme posseeix l'exemple de Jesús que fa viure el concepte de caritat (àgape). La caritat és l'amor que es té cap als que tenen menys que nosaltres de tal manera que els donem de tot el que tenim: renunciem a tenir quelcom que l'altre no té. És compartir en totalitat. Finalment, també el no creient aprecia sempre aquesta entrega i generositat. La Revolució Francesa com a paradigma li ha proporcionat els ideals d'igualtat i fraternitat.

Així, doncs, en el treball per la justícia, pels pobres i marginats, no solament poden entendre's jueus, musulmans, cristians i no creients, sinó que podran, fins i tot, col.laborar junts.

La mística

La mística és l'altra gran esperança. Però, qui és el místic? No és el qui viu alienat i apartat del món per concentrar-se només en Déu. És aquell que veu la realitat amb "els ulls de Déu". Els místics de totes les religions, per més que a vegades destaquen aspectes propis de la seva religió, s'entenen, parlen un mateix llenguatge: el de l'amor a Déu. Com que tots els místics s'aixequen cap a Déu, i Déu és Un, tots miren sobre el món d'una manera similar. Déu, l'alfa i l'omega, el principi i la fi, unifica en Ell tota la creació i a tots els qui s'apropen a Ell. Un místic comprèn un altre místic perquè se situen en el mateix punt de vista: el de Déu. Per aquest motiu, les trobades d'oració entre membres de diferents religions no són difícils i sí molt profitoses. Al mateix temps, no cauen en el fonamentalisme perquè reconeixen amargament la distància que encara els separa de Déu.

Els autèntics místics són persones enormement despreses perquè des de Déu han entès el que és important. El seu desig està posat només en Déu²⁸. Per això viuen pobrament i reparteixen tot el que tenen amb els que més ho necessiten.

Els místics de totes les religions s'entenen perquè tots relativitzen les institucions que vehiculen la seva religió. Aquesta actitud sovint els costa ésser considerats herètics. Veuen en la institució no un fi sinó un mitjà per arribar a Déu. No la menyspreen sinó que la valoren i molt. Però la valoren com un mitjà i en tant que mitjà.

Podem concloure, per tant, que quan siguem capaços de viure la vida místicament ja no ens caldrà parlar més sobre la tolerància.

NOTES

1. Segueixo Rogeli Armengol, “El fonamentalisme de les persones i dels grups humans” a: Enrique de la Lama, *En defensa de la tolerancia: crítica de los Fundamentalismos*, ed. Llar del Llibre, Barcelona 1994.
2. Rogeli Armegol, p. 13.
3. Sobre la història del fonamentalisme protestant vegeu: Jean Paul Willaime, “El fonamentalisme protestant” a: *El fonamentalisme*, ed. Cruïlla, Barcelona 1994, p. 31-45.
4. Vegeu “Silabus o corrección de los errores modernos” a: E. Denzinger, *El magisterio de la Iglesia*, trad. D. Ruiz Bueno, ed. Herder, Barcelona 1963, núm. 1700ss.
5. Vegeu “Juramento contra los errores del modernismo” a: E. Denzinger núm. 2145ss.
6. T. Kuhn, *La estructura de las revoluciones científicas*, trad. A. Contín, F.C.E. Madrid 1982, p. 224-246.
7. El terme és d'Eriksson, *Infancia y sociedad*, Hormé, Buenos Aires 1973, citat a Hortal, a. *Ética, I. Los autores y sus circunstancias*, Universidad pontificia de Comillas, Madrid 1994 p. 61.
8. M. Corbí, *La religió que ve*, Claret 1991, p. 16.
9. Cfr. M. Corbí, p. 28.
10. Cfr. Hegel, *Fenomenología del espíritu*, vol. I cap. IV. SS 10,11,12.
11. *El Corán*, trad. J. Cortes, ed. Herder, Barcelona 1992.
12. Mª Teresa de Borbón Parma, *Magreb: Nuestro Poniente Próximo*, ed. Libertarias, Madrid 1994, p. 33 ss.
13. Sobre la intolerància de l'islam el millor és dirigir-se a la mística sufí. Una bona introducció és l'article d'Emilio Galindo, “El sufismo, corazón del Islam”, p. 41-60, ed. Popular, Madrid 1992.
14. Per a una exhaustiva anàlisi del pensament islàmic al llarg de la història així com abundant bibliografia vegeu: M. Cruz Hernández, *Historia del pensamiento islámico*, vol. I,II,III, ed. Alianza, Madrid 1996.
15. Per conèixer la relació entre els conceptes d'Ijtihad (esforç d'interpretació) i jihad (mal traduït com a “guerra santa”) vegeu: Emilio Galindo, *El Islam al final del siglo XX*, ed. SM, Madrid 1996, pp. 34-37.
16. Vegeu M. Corbí, *La religió que ve*, ed. Claret, Barcelona 1991, p. 190ss.
17. Per conèixer aquests noranta-nou noms vegeu: Jacques Jomier, *Para conocer el islam*, trad. Alfonso Ortiz García, ed. Verbo Divino, Estella 1989, p. 41. Recomanem aquesta obra per tot aquell qui desitgi una bona, clara i pedagògica introducció a l'Islam.
18. Cristóbal Cuevas, *El pensamiento del Islam*, ed. Istmo, Madrid 1972, p. 105. Sobre el número cent: Robert Caspar, *Para una visión cristiana del Islam*, Sal Terrae, Santander 1995. Trad. R. Sanchís Cueto p. 103: “En cuanto al número cien de esa lista, sería el secreto nombre de Dios”.
19. Sobre la visió de Jesús i Maria a l'islam: Robert Caspar, *Para una visión cristiana del Islam*, Sal Terrae, Santander 1995. Trad. Ricardo Sanchís Cueto. Si preferiu aquest mateix tema des de l'apologètica musulmana amb una recopilació completa dels texts alcorànics vegeu: Dr. Maneh Hammad Al Johani, *Jesús en el Islam*, ed. Centro Islámico en España, Madrid 1991. Trad. A. Maher Safi.

20. Bula Unam Sanctam a: E. Denzinger, *El magisterio de la Iglesia*, ed. Herder, Barcelona 1963, núm. 468.
21. Vegeu: J. Jomier, *Para conocer el Islam*, ed. Verbo Divino, Estella 1989, p. 85ss.
22. Sobre les causes psicològiques del fonamentalisme vegeu: Víctor Hernández, *Fundamentalismo, narcisismo y psicosis*, a E. de la Lama “En defensa de la tolerancia”.
23. Per a un suggeridor estudi comparatiu i d'agradable lectura del judaisme, cristianisme i islam, sota el punt de vista de l'evolució del pensament de cadascun d'ells vegeu: Karen Armstrong, *Una historia de Dios*, ed. Paidós, Barcelona 1995, trad. R. Alfonso Díez Aragón.
24. Sobre això, es va realitzar un estudi sorprenent que mostrava que la mortalitat dels marroquins emigrats a França és més baixa que la dels mateixos francesos. Vegeu: Youssef Courbage, “La mortalité et les causes de décès des Marocains en France 1979-1991” a: *Population*, Revue bimestrielle de l'Institut national d'Études démographiques, 50e année, Janvier-Février 1995, numéro 1.
25. Teoria molt present a Habermas. Per exemple a, *Teoría de la acción comunicativa*, ed. Cátedra, Madrid 1994, p. 153ss, trad. Manuel Jiménez Redondo.
26. En la meua concepció sobre la interpretació segueixo H. G. Gadamer, *Verdad y Método*, ed. Sígueme, Salamanca 1991, trad. A. Agud Aparicio.
27. Sobre Jesús i la tolerància vegeu: Màxim Muñoz, “Tolerancia y experiencia cristiana de Dios”, a *La tolerancia*, Revista Sal Terrae Juny 1995, volum 83/6 (n.980), Santander.
28. És molt suggeridor l'article sobre la mística sufí de C. Vega, “La cara oculta del Islam: los místicos sufíes” a: *Conocer el Islam*, Revista Sal Terrae, maig 1996, volum 84/5 (n.990) Santander.

© *Cristianisme i Justícia*, Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona
Telf: 93 317 23 38; Fax: 93 317 10 94
espinal@redestb.es; <http://www.fespinal.com>